

Fonološki poremećaji

Cimirotić, Nikolina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:339234>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-22**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

NIKOLINA CIMIROTIĆ

FONOLOŠKI POREMEĆAJI

Završni rad

Pula, rujan 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

NIKOLINA CIMIROTIĆ

FONOLOŠKI POREMEĆAJI

Završni rad

JMBAG: 0303048335, izvanredni student

Studijski smjer: Preddiplomski stručni studij predškolskog odgoja

Predmet: Rani emocionalni poremećaji

Znanstveno područje: Područje društvenih znanosti

Znanstveno polje: Psihologija

Znanstvena grana: Razvojna psihologija

Mentor: Đeni Zuliani, mag. psih.

Pula, rujan 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana **Nikolina Cimirotić**, kandidatkinja za prvostupnicu Predškolskog odgoja ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranoga rada te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli _____godine

Student

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, **Nikolina Cimirotić** dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrileu Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom **Fonološki poremećaji** koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjelovit tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskoga djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli _____ godine

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	1
I. dio	
1. Razvoj govora i jezika	3
1.1. Teorije razvoja govora	4
1.2. Razdoblja u razvoju dječjeg govora.....	5
1.3. Razvoj govora kod djece od prve do sedme godine života.....	6
1.4. Aspekti razvoja govora	10
2. Proizvodnja govornih glasova	12
3. Artikulacijske osobine glasova	14
4. Fonološki poremećaji	15
4.1. Definicije.....	15
5. Uzroci fonoloških poremećaja	17
5.1. Organski uzroci.....	17
5.2. Ostali uzroci	20
6. Oblici poremećaja izgovora	21
6.1. Sustavnost poremećaja izgovora.....	21
6.2. Stupnjevi poremećaja izgovora.....	22
6.3. Dislalija ili nepravilan izgovor glasova	22
7. Dijagnosticiranje i korekcija poremećaja izgovora	26
7.1. Dijagnostički tim	26
7.2. Logopedsko ispitivanje.....	26
7.3. Procjena poremećaja izgovora	27
7.4. Postupak korekcije poremećaja izgovora.....	28
8. Psihološki aspekti poremećaja izgovora	29
8.1. Socijalizacija djeteta s poremećajima izgovora	29
8.2. Prilagodba djece na dijete s govornim poremećajima.	30

8.3. Uloga odgojitelja u radu s djetetom koje ima poremećaje u izgovoru	31
8.4. Uloga roditelja	32
II. dio	
9. Praktični dio završnog rada- korekcija izgovora glasa /š/.....	33
9.1. Cilj i svrha.....	33
9.2. Zadatci i hipoteze	34
9.3. Podatci o ispitaniku	34
9.4. Postupak i mjerni instrumenti.....	35
9.5. Rezultati i rasprava.....	43
ZAKLJUČAK.....	45
SAŽETAK.....	46
SUMMARY.....	47
LITERATURA.....	48

UVOD

U radu se govori o fonološkim poremećajima, odnosno poremećajima izgovora glasova što nazivamo još i dislalija.

Govor je jedna od najznačajnijih ljudskih sposobnosti koja omogućuje komunikaciju s okolinom.

Za razvoj govora potrebni su preduvjeti, a to su: dobro zdravlje, uredno razvijeni govorni organi, uredan sluh, uredan intelektualni razvoj te okruženje koje će ga poticati na razvoj (obitelj, predškolske i školske ustanove).

Međutim, može doći do zastoja u razvoju ovih preduvjeta, a što rezultira pojavom poremećaja u izgovoru. Poremećajem izgovora se smatra svako odstupanje od normalnog izgovora glasova. Tema ovog rada jest neispravan izgovor glasova, odnosno fonološki poremećaji. Fonološki poremećaji definirani su kao teškoće u govorno-glasovnoj proizvodnji (fonološkoj produkciji) pa čine govor nerazumljivim. Odnose se na: sigmatizam, rotacizam, lambdacizam, kapacizam i gamacizam, tetacizam i deltacizam, tetizam te etacizam. Svi nabrojeni poremećaji izgovora javljaju se u vidu omisija, supstitucija i distorzija glasova. Na pojavu poremećaja utječu razni čimbenici kao što su organski uzroci u koje ubrajamo rascjepe artikulatora, nazalnost, anomalije usana, jezika, čeljusti, zubi, vilice i gubici sluha te ostali uzroci poput nespretnosti artikulatora, loš govorni uzor, infantilni govor, zapuštenost djeteta, roditeljski perfekcionizam i bilingvizam.

Djeca se teško nose s tim poremećajem, teže se socijaliziraju, povučeni su i ljudi ih češće uočavaju jer privlače pozornost.

U prvom dijelu završnog rad govori se općenito o govoru, razdobljima razvoja govora te o proizvodnji (nastajanju) govornih glasova. Definirani su fonološki poremećaji, uzroci nastanka, oblici poremećaja, dijagnoza i korekcija.

U drugom dijelu prikazan je individualan rad s djetetom koje ima sigmatizam, odnosno poremećaj u izgovoru glasa /š/.

Individualnim radom pokušalo se ispraviti izgovor, približiti što boljem izgovoru glasa /š/ provodeći razne vježbe i aktivnosti.

Cilj ovog rada je da se na osnovu dostupne literature pobliže odrede i interpretiraju fonološki poremećaji, upoznaju problemi s kojima se nose djeca s poremećajem, ali i njihovi roditelji i odgojitelji te koje su prednosti u radu s takvim djetetom.

I. dio

1. Razvoj govora i jezika

Govor, zbog svoje funkcionalnosti, predstavlja jednu od najznačajnijih ljudskih sposobnosti. On je temelj za komunikaciju (sporazumijevanje) među ljudima. Budući da je razvoj govora vrlo složen i kontinuiran proces, potrebni su preduvjeti za njegov razvoj. Potrebni preduvjeti su: dobro zdravlje, uredno razvijeni govorni organi, uredan sluh, uredan intelektualni razvoj te stimulatивно (poticajno) okruženje (obitelj, predškolske i školske ustanove). Jezik prožima sve aspekte djetetova iskustva, značajan je dio egzistencije, način povezivanja s drugima. Uporabom jezika dijete izražava sebe i vodi brigu o svojim potrebama. Jezik se sastoji od pet sustava ili aspekata komunikacije, svi su jednako važni i razlikuju se jedan od drugoga (Apel i Masterson, 2004.).

Sustavi jezika uključuju glasove, njihovo značenje, poredak, oblike riječi te društvenu upotrebu jezika. Predstavljaju pravila koja moramo slijediti u komuniciranju kako bi nas drugi razumjeli.

Uprve tri godine djetetova života najbrži je razvoj jezika i govora. Dijete prolazi fazu od prvog glasanja, krika, do sposobnosti da sudjeluje u komunikaciji u kojoj može izraziti svoje potrebe, stavove i osjećaje. Taj se razvoj odvija po unaprijed znanim stupnjevima (Andrešić i sur., 2010.).

Izuzetno su važni govorno-jezični poticaji u prvim mjesecima života svake bebe. U tom razdoblju dijete daje signal o svojem stanju, izražava svoje potrebe i na taj način komunicira s okolinom (Apel i Masterson, 2004.).

Igrajući se s okolinom djetepočinje stvarati mnoštvo glasova. Ta je vokalna igra slična kod svih beba bez obzira na jezično okruženje i u toj se dobi ne razlikuje čujuće od gluhog djeteta. Obično djeca jezik usvajaju lako, s ugodom i bez napora njih samih i njima bliskih osoba. Ako to nije tako, ulazimo u kontinuum različitih odstupanja u razvoju jezika: od blažih, kada se samo pojačanom stimulacijom može uspješno djelovati na razvoj jezika i govora djeteta, do težih koji zahtijevaju provođenje ciljanih vježbi za korekciju nastalih poremećaja (Apel i Masterson, 2004.).

Tijek razvoja jezika i govora vrlo je snažan pokazatelj ukupnog djetetovog razvoja, no njega mogu narušiti različiti rizični čimbenici kao što je prijevremeno rođenje, niska porođajna težina, oštećenje sluha, moždana krvarenja, zanemarivanje djeteta, zlostavljanje te još mnoga stanja. Sve se to pokazuje rizičnim za primjeren jezično-govorni razvoj (Andrešić i sur., 2010.).

1.1. Teorije razvoja govora

Govor se pojavljuje kao sredstvo komunikacije i kao sredstvo mišljenja. U početku, govor djeteta je sredstvo komunikacije. Do razvoja govora u čovjeka trebalo je proteći dosta vremena te zadovoljiti razne socijalne uvjete. Vezano uz razvoj govora javilo se niz teorija (Ćeranić, 2014.).

➤ Nijemac, lingvist **Johann Gottfried Herder** (1744.-1803.) među prvima je naveo teoriju govora. Prema Herderu, govor je nastao imitacijom prirodnih zvukova koji su prisutni u čovjekovom okruženju. Ta teorija poznata je i kao **vau-vauteorija**. Nastala je iz potrebe ljudi da označe predmete i osobe oko sebe. Zvukovi se povezuju s njihovim izvorom.

Primjer: pas - vau-vau; mačka: mijau i sl.

➤ **Wilhelm Wundt** (1832. -1920.) je razvio teoriju govora koja se naziva i **emocionalno-gestovnom teorijom**. Polazi od cilja govora, a to je izražavanje emocionalnih stanja.

➤ **L. Noire** je razvio **socijalno-komunikativnu teoriju** prema kojoj je govor u početku bio izražen pomoću gesta, ali je potreba da se osobama izvan trenutnog vidokruga nešto kaže, pojačavala verbalnido govora.

➤ Teoriju govora **Friedricha Engelsa** preciznije je razradio **Nikolaj Jakovljevič Marr**. Po karakteristikama to je **proizvodna teorija govora**.

Navedene teorije nude više funkcija govora. Tako je govor sredstvo komunikacije jer omogućuje međusobno sporazumijevanje, prenošenje znanja i utjecaja kao i prenošenje socijalnog nasljeđa. Govor je i sredstvo mišljenja jer prati mentalni razvoj pojedinca te emocionalnog izražavanja, odnosno emocionalnog rasterećenja (Ćeranić, 2014.).

1.2. Razdoblja u razvoju dječjeg govora

Razvoj govora, pa i samog djeteta, od početka stvara niz složenih procesa, stoga razlikujemo osnovna razdoblja u usvajanju dječjeg govora.

Razdoblja u razvoju su:

Predgovorno (predlingvističko) razdoblje

Započinje rođenjem i traje do 9. mjeseca života djeteta, obuhvaća fazu prvog krika, plača (vokalizacije) i brbljanja.

Vokalizacija- dijete izražava oblik vokalizacije odmah nakon rođenja kroz porođajni krik koji je fiziološke prirode i posljedica je aktiviranja respiratornog sustava.

Vokalizacija je razdoblje u kojem novorođenče u prvim mjesecima života izgovara određene glasove, odnosno vokale, prvo /a/, a zatim /e/, /i/, /u/. Djeca različitih jezičnih područja vokaliziraju iste glasove i njima izražavaju svoju ugodnost ili nelagodu. Oko trećeg mjeseca života dijete stvara prve suglasnike /n/, /b/, /m/, kasnije i grlene suglasnike /g/, /h/, /k/, a nakon toga i ostale glasove. Ova pojava povećanja broja glasova u prvim mjesecima života označava se kao glasovna eksplozija. Proces gubljenja glasova koje smo u ranoj fazi izgovarali, a koji se kasnije ne upotrebljavaju u govoru nazivamo glasovnom kontrakcijom. Ona je posljedica učenja određenog jezika (Apel i Masterson, 2004.).

Brbljanje - govorni oblik kojim dojenče od petog i osmog mjeseca izgovara zajedno određene vokale i suglasnike, bez nekog reda i značenja, kao što su: „nga“, „edu“, „ata“ i sl., a koje nalikuju na jednosložne riječi. Od šestog mjeseca života djeca počinju ritmički odvajati slogove npr. „ma–ma“, „du–da“, „bi–bi“ itd. Ovi glasovi nemaju

nikakvog značenja i teško ih je obilježiti ili reproducirati jer dijete često upotrebljava i glasove kojih nema u jeziku. Izgovarajući te glasove, dijete se i igra (Apel i Masterson, 2004.).

Govorno (lingvističko) razdoblje

Razdoblje od prve riječi koju dijete izgovori, a to je je skupina glasova koja ima značenje i traje do automatizacije govora te se nastavlja s bogaćenjem rječnika, korištenjem složenijih rečenica i kultiviranjem govora. Prva riječ javlja se prema nekim psiholozima već u jedanaestom mjesecu, prema drugima u četrnaestom, odnosno oko godine dana starosti djeteta.

Vuletić (1987.) piše da je usvajanje ritma i melodije materinskog govora početak nastajanja govornog sustava te da lingvistička faza počinje upravo prvom diferencijacijom pojedinih jezičnih skupina, dakle prije artikulirane riječi koja označava prijelaz iz predlingvističke u lingvističku fazu.

1.3. Razvoj govora i jezika kod djece od prve do sedme godine života

Djeca oko godine dana života gukanje i brbljanje zamjenjuju prvim riječima koje su ostvarene vezom okluziva i vokala (zatvorena prolazna šupljina i otvorena prolazna šupljina, izmjenjuju se u slogu) i to od labijalnih i dentalnih okluziva i njihovih nazalnih varijanata, a djeca u početku rabe vokal/a/ (*papa, baba, nana, mama, tata*). Prve su riječi dvosložne, a akcenti (naglasci) ravnopravni su na oba sloga (Vuletić, 1987.).

To su imenice, a ovisno o situaciji npr. imenica *mama* može značiti i „nahrani me“, „presvući me“ itd. te prema tome imaju i glagolsku funkciju.

Nakon navršene godine dana upotreba imenica kod djece se povećava. Kada djetetov rječnik dosegne oko pedeset riječi koje dijete može izgovoriti i sto riječi koje može razumjeti, rječnik se dalje bogati velikom brzinom. Oko osamnaestog mjeseca života, djeca s lakoćom usvajaju nove riječi. Počinju spajati riječi, slagati prve rečenice pa u dobi od dvije i pol godine poznaju otprilike tisuću riječi. Djeca u različitim jezicima prvo usvajaju suglasnike: /p/, /b/, /d/, /t/ u kombinaciji sa

samoglasnicima: /a/, /u/, /e/. Prema nekim teorijama dijete izgovara one glasove koje čuje, a od onoga što čuje jedan dio može prepoznati, dok drugi ne (Oković, 2013.).

S dvije godine dijete smisleno koristi dvočlane i tročlane izraze. Počinje upotrebljavati imenice i glagole koji se ne slažu u rodu, broju i padežu, osobne zamjenice (ja, ti, mi) i pridjeve (Vasta i sur., 2005.).

Kod djeteta od tri godine života, osnova jezika je svladana. Suglasnike izgovara i na kraju riječi. Fonemski sustav je naučen, ali nije učvršćen. Koristi dvočlane pa i četveročlane rečenice. Do treće godine dijete bi trebalo izgovarati:

Samoglasnike: /a/, /e/, /i/, /o/, /u/.

Suglasnike: /p/, /b/, /t/, /k/, /g/, /m/, /n/, /j/, /f/, /v/, /h/, /l/.

Do tri i pol godine trebao bi se ispraviti izgovor glasa: /nj/.

Glasovi: /s/, /z/, /c/, /š/, /ž/, /č/, /ć/, /dž/, /đ/, /j/ i /r/ još se mogu pogrešno izgovarati.

Između treće i četvrte godine rečenice se proširuju, pojavljuju se složeniji sintaktički oblici, rječnik postaje bogatiji, polako se automatizira izgovor glasova. Dijete raspoznaje sve glasove materinskog jezika, samo što neke ne može pravilno izgovoriti poput frikativa /s/, /š/ i /ž/ (Apel i Masterson, 2004.).

Važno je obratiti pozornost i koliko dijete razumije. Tako bi u toj dobi dijete trebalo razumjeti zapovijedi koje uključuju više od dva pojma, upotrebu negacije, osnovne prijedloge, iskaze o prošlim i budućim radnjama (Oković, 2013.).

Četverogodišnje dijete razumije većinu gramatičkih kategorija. Izgovor glasova /r/ i /j/ u toj dobi trebao bi se ispraviti, dok bi se u dobi od četiri i pol godine trebali ispraviti glasovi /s/, /z/ i /c/. Djeca nemaju sposobnost manipulacije i svjesne kontrole korištenja riječi, fonema i slogova. Kod malog broja djece u ovoj dobi, počinje se stvarati svjesnost da se rečenice sastoje od zasebnih riječi (Apel i Masterson, 2004.).

U petoj godini života kod djeteta je glas jasan kao i kod većine druge djece pa glatko komunicira s njima i s odraslima, u rečenicama iznosi mnogo detalja, pojedinosti (*Volim često čitati moje slikovnice.*), priča priče u kojima se pridržava teme koju je zamislilo, većinu glasova izgovara ispravno, osim nekoliko, poput /l/, /r/, /č/, /ć/, /š/, /ž/, /dž/, /đ/, služi se istom gramatikom kao i svi u obitelji (Apel i Masterson, 2004.).

Dijete usvaja način tvorbe imenica pomoću sufiksa, glagola pomoću prefiksa i tvorbu stupnjeva komparacije pridjeva. U djetetovom rječniku sve je više pridjeva, a i imenica koje opisuju dijelove predmeta.

Dijete će u svojim pričama početi pokazivati uzročno-posljedične odnose tj. priče će imati „radnju“ ili opis proživljenih iskustava. Pričat će o iskustvima koje je mnogo puta proživjelo (Apel i Masterson, 2004.).

Dijete uz jednostavne proširene rečenice koristi zavisno i nezavisno složene rečenice s veznicima (ali, a, i), uzročne i vremenske rečenice. U izgovoru ispravno izgovara većinu skupina glasova, ali velika je mogućnost da pogrešno izgovara glasove: /r/, /š/, /ž/, /č/, /dž/, /đ/ i /ć/. Govor intonacijski nije uvijek izražajan (nesposobnost prilagodbe glasa okolnostima) (Erić, 2014. prema Ivanovsky i Gadasin, 2010.).

Do pet i pol godina trebao bi se ispraviti izgovor i posljednjih glasova: /š/, /ž/, /č/, /ć/, /dž/, /đ/.

U šestoj godini života nastavlja se obogaćivanje rječnika novim pojmovima. Kod djeteta se razvija mogućnost mijenjanja oblika riječi. U ovoj dobi djeca u svom rječniku posjeduju otprilike deset tisuća riječi (Erić, 2014. prema Vasta, 2005.).

U tablici 1. možemo pratiti pojavu ispravnog izgovora glasova prema dobi. To može pomoći u orijentaciji i praćenju dječjeg izgovora glasova, odnosno razvoju govora.

Tablica 1. Izgovorne norme za pojedine glasove i glasovne skupine

Pravilan izgovor glasova:	Očekujemo kod djeteta u dobi od:
A E I O U P B T D K G M N V L F H J	3 - 3,5 godina
S Z CLJ NJ R	4 – 4,5 godina
Š Ž Č DŽ Đ Ć	5 – 5,5 godina

(Izvor: Andrešić, D., Benc Štuka, N., Gugo Crevar, N., Ivanković, I., Mance, V., Mesec, I., Tambić, M. (2010.) *Kako dijete govori?*, Zagreb, Planet Zoe)

Od šeste do sedme godine dijete lako koristi složene rečenične strukture, usvaja apstraktne pojmove (primjer: sreća, bogatstvo, ljubav, mržnja), imenuje dane u tjednu, u pričanje uključuje događaje, teme, likove, govor potpuno prilagođava socijalnim situacijama, vodi duge razgovore, kontrolira glasnoću i volumen, prisutan je pojačani interes za slova i pisanje, usvaja fonološku svjesnost/slušnu analizu i sintezu, može izdvojiti prvi i zadnji glas u riječima, rastaviti riječi na glasove, spojiti glasove u smislenu riječ, uspostavlja se veza slovo – glas (Andrešić i sur., 2010.).

Na početku školovanja djeca se međusobno prilično razlikuju po nivou razvoja fonološke svjesnosti¹. O jezičnim iskustvima koja su djeca imala ranijih godina ovisi koliko su osjetljiva na foneme. Većina djece osjetljivost na glasove usvoji u prve dvije godine školovanja. To se događa bez ulaganja velikih napora, samo je potrebna stimulativna razredna okolina (Yopp, 1995. prema Erić, 2014.).

Tablica 2. prikazuje razine ili tijek razvoja fonološke svjesnosti prema dobi djeteta koje ima uredan govorno-jezični razvoj.

Talica 2. Razine razvoja fonološke svjesnosti kod djeteta urednog govorno-jezičnog razvoja

Razinerazvoja fonološke svjesnosti kod djeteta urednog govorno-jezičnog razvoja	godine
Prepoznavanje i slaganje rime	3-4 god.
Prepoznavanje i segmentacija slogova	4-5 god.
Prepoznavanje prvog glasa u riječima	5,5 god
Rastavljanje riječi na glasove i sastavljanje glasova u smislene cjeline – riječi	6 god.
Stvaranje veze glas – slovo	6,5 god.
Sposobnost stvaranja novih riječi dodavanjem, oduzimanjem ili premještanjem glasova u riječima	7 god.

(Dostupno na: <http://logoterapia.hr/dijagnostika-i-terapija/predcitacke-vjestine>)

¹Fonološka svjesnost se definira kao sposobnost rastavljanja riječi na glasove i sastavljanja glasova u riječi, povezivanje glasova (fonema) sa slovima (grafemima) i na kraju, razumijevanje napisane riječi.

1.4. Aspekti razvoja govora

Za uspješno korištenje govora potrebno je prethodno usvojiti određena pravila, odnosno aspekte razvoja govora, a to su glasovni razvoj, rječnički razvoj, razvoj gramatike i komunikacijski razvoj.

1. Glasovni (fonološki) razvoj

Fonologija je aspekt jezika koji se bavi glasovima govora kojima se svi služimo u govoru. Glasovima zovemo zvukove koji su karakteristični za naš jezik. Tako se služimo govornim glasovima, kao što su /p/, /d/, /k/, /s/, /š/ i /n/. To su građevni blokovi za razumijevanje informacija među pojedincima. Dijete koje usvaja materinski jezik i njegov glasovni sustav mora naučiti koje su glasovne razlike važne, a koje nisu. Kada se govori o razvoju govorno-jezičnih vještina kod djece, uključuje se i razmatranje kako ona uče artikulirati ili izgovarati glasove od kojih se sastoji njihov materinski jezik. Djeca moraju postići da u govoru slijede određena pravila (Apel i Masterson, 2004.).

2. Rječnički (semantički) razvoj

Djeca već u vrlo ranom razvoju shvaćaju da se riječima mogu služiti za izražavanje različitih ideja i koncepata koje žele ponuditi sugovorniku. Kad dijete progovori, koristi nekoliko vrsta riječi. Te riječi omogućuju mu da raspravlja o radnjama, komentira predmete i ljude iz okoline, traži pomoć i pozdravlja. To je skup riječi koji je u početku ograničen, ali se ubrzano proširuje u prvih pet godina. Semantika uključuje ne samo opće vrste ili kategorije riječi, već i značenja pojedinih riječi (Apel i Masterson, 2004.).

3. Razvoj gramatike (sintaksa i morfologija)

Pod ovim naslovom podrazumijevamo sustav poretka i oblika riječi.

Poredak riječi nije isti u svakom jeziku. Ovisno o jeziku moraju se slijediti pravila pravilnog redoslijeda riječi u rečenici.

U hrvatskom jeziku možemo reći: *Vidim crveni auto.*

U španjolskom bismo jeziku rekli: *Yo veo el coche rojo. (Ja vidim auto crveni.)*

Ne bi imalo smisla govoriti hrvatskim jezikom koristeći se španjolskim poretkom riječi. Sustav koji određuje pravila o redoslijedu riječi naziva se *sintaksa* i on je veoma strukturiran.

Osim poretka riječi treba paziti i na gramatičko oblikovanje riječi, odnosno na *morfologiju* pri opisivanju nekog objekta o kojem govorimo. Mala djeca zadivljujućom lakoćom i brzinom ovladaju gramatikom dokmi odrasle osobe uzimamo ju „zdravo za gotovo“ (Apel i Masterson, 2004.).

4. Komunikacijski (pragmatički) razvoj

Da bismo mogli komunicirati jezikom u društvenim kontaktima, trebamo ovladati pragmatikom - jezičnim sustavom koji se odnosi na uporabu jezika u socijalnim kontaktima, a to znači **što, kako i kada reći**.

U prvih pet godina dijete će naučiti puno razloga zbog kojih ljudi razgovaraju: kako bi obavještavali, postavljali pitanja, upozoravali itd. Zato postoje određene pragmatičke vještine kojih se treba pridržavati, a to su: znanje o tome da se odgovorina postavljeno pitanje, mogućnost sudjelovanja u razgovoru izmjenom poruka sa sugovornikom, sposobnost zapažanja i odgovaranja na neverbalni aspekt jezika, znanje o riječima i tipovima rečenica koje se moraju upotrijebiti kada se započinje razgovor ili odgovara na rečeno, sposobnost zadržavanja kontakta očima, sposobnost razlikovanja kako razgovarati i ponašati se prema različitim komunikacijskim partnerima (dijete će s bakom i djedom razgovarati „uljudno“, a s mlađom sestrom „djetinjasto“) (Apel i Masterson, 2004.).

2. Proizvodnja govornih glasova

Osim potrebe i želje za govorom, za ostvarenje artikuliranog² govora potrebno je poznavati sustav konvencionalnih znakova nekog jezika. Ako su zadovoljeni preduvjeti, središnji živčani sustav potiče na rad govorne organe i kontrolira njihov rad. Tu sudjeluje i sluh kojim se pazi na „proizvod“ govornih organa.

Govor počinje istiskivanjem zraka iz pluća. Zrak kojim se koristimo za govor istiskuje se kontrolirano u funkciji trajanja logične cjeline iskaza. Istiskivanje zraka može trajati puno dulje nego za normalno disanje. To istiskivanje zraka iz pluća istovremeno stvara osnovne melodijske linije govora - intonaciju. Ona je posljedica rada trbušnog mišićja i ošita, a raspoređivanje na slogove ovisi o radu interkostalnog³ mišićja koje daje slogovne impulse (Vuletić, 1987.).

Zrak iz pluća prolazi kroz dušnik i dolazi u grkljan. Tamo se stvara zvuk treperenjem glasnica ili stvaranjem vrtloga zračne struje koji se pojačava u rezonantnim šupljinama i artikulacijski se oblikuje u usnoj šupljini.

Treperenjem glasnica stvaraju se zvukovi za vokale (samoglasnike) i sonante (zvučni suglasnici- /b/, /d/, /g/, /đ/, /ž/, /z/, /dž/), a vrtlozima zračne struje nastaju šumni konsonanti (bezvučni suglasnici- /p/, /t/, /k/, /ć/, /š/, /s/, /č/, /f/, /h/, /c/). Dalje zračna struja prolazi kroz ždrijelnu, usnu ili nosnu šupljinu, ovisno o tome je li meko nepce podignuto ili nije. Te šupljine su rezonatori koji pojačavaju zvuk, a zbog varijacija oblika i mijenjaju zvuk koji ulazi u njih. Artikulacija glasova događa se u usnoj šupljini. U artikulaciji sudjeluju pomični artikulatori: donja čeljust, mišići lica, usne, jezik, meko nepce i ždrijelne stijenke te nepomični: gornja čeljust, tvrdo nepce i zubi. Pomični artikulatori kada mijenjaju svoj položaj prema nepomičnim artikulatorima, mijenjaju i odnose u usnoj šupljini, odnosno pregrađuju je, sužuju prolaze i usmjeravaju zrak u usnu ili nosnu šupljinu.

Svaki izgovorni sustav jednog jezika ima određen broj glasova. Pojedini glasovi različitih jezika mogu se ostvarivati na jednak način. Međutim, ako su uključeni u govorne strukture, oni postaju različiti jer kombinacija pojedinog jezika, ostvarena govorom, diktira napetost, odnose napetosti, melodiju i ritam, a glasovi izravno ovise

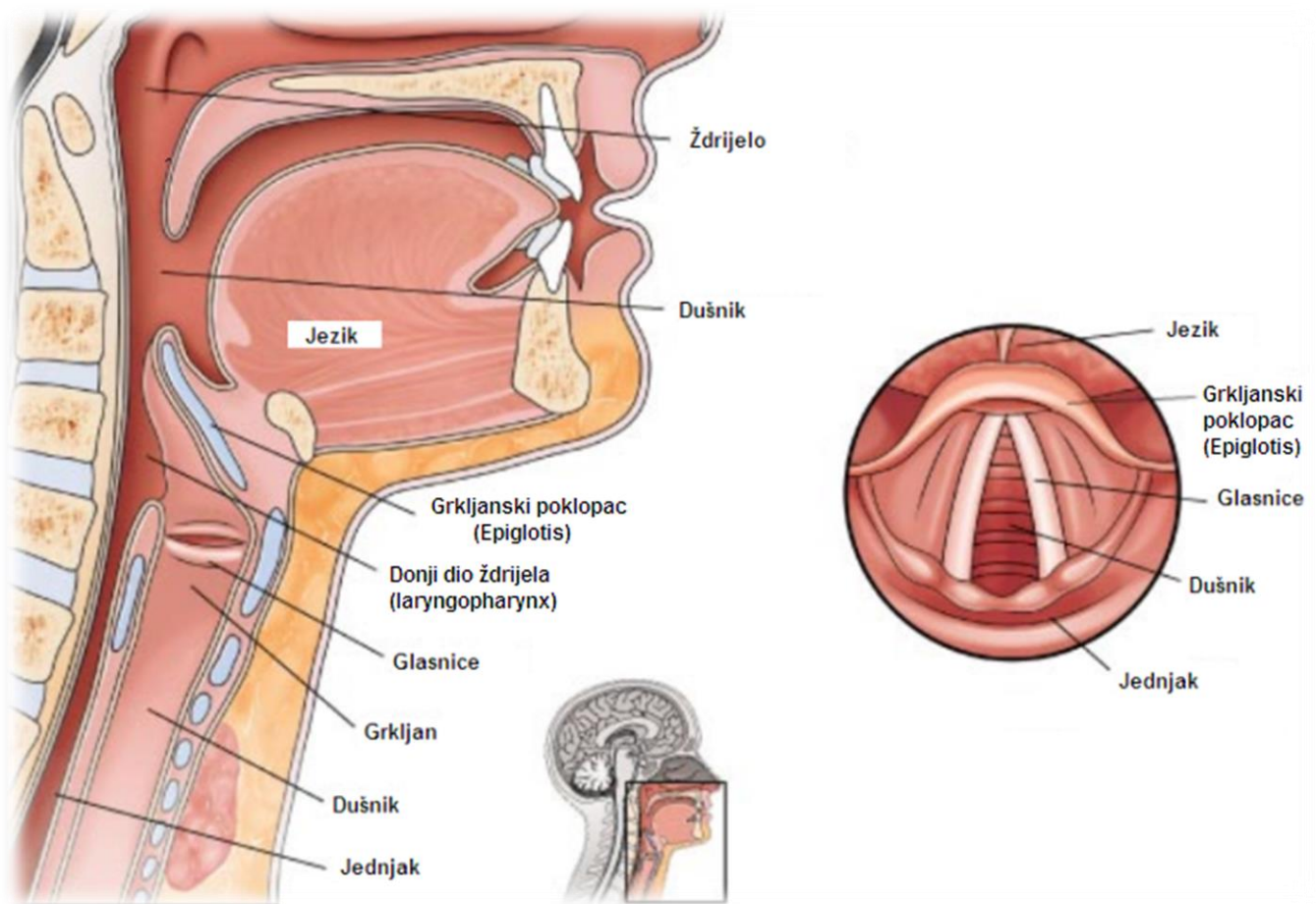
²Artikulacija (lat. articulatio) se definira kao gramatička tvorba jezičnih glasova (i glasovnih skupina) usklađenim djelovanjem govornih organa; izgovor glasova.

³Interkostalan - međurebreni

o tome. Različiti jezici nemaju isti broj glasova, zbog toga su neki izgovorni sustavi bogatiji, a drugi siromašniji glasovima (Vuletić, 1987.).

Iako postoji sustav poremećaja izgovora pogodan za sve, u svakom jeziku on ima svoje posebnosti koje ovise o pojedinim izgovornim sustavima (Vuletić, 1987.).

Slika 1. Govorni organi (artikulatori)

(Dostupno na: <https://www.slideshare.net/ARIJIT8891/anatomy-of-the-larynx-by-arjit>)

3. Artikulacijske osobine glasova

Svaki sustav za izgovor ima određeni broj glasova, fonema.

Podjele glasova, prisutne u svakoj gramatici, temelje se na mjestu, načinu artikulacije i zvučnosti glasova.

Mjesto artikulacije je položaj gdje se artikulacijski organi najviše približavaju jedan drugome tvoreći glas (Vuletić, 1987.).

Način artikulacije odnosi se na vrste pokreta, kao i na stupanj zatvora i otvora koji tvore artikulatori pri proizvodnji nekog glasa (Simeon, 1969. prema Vuletić, 1987.)

Za podjelu glasova na zvučne i bezzvučne osnovno je treperenje ili netreperenje glasnica. Taj osnovni kriterij modificiran je izgovornim ponašanjem glasova u odnosu prema susjednim glasovima, odnosno prema sudjelovanju u asimilaciji po zvučnosti, a što možemo vidjeti i u tablici 3.

Vokali i sonanti ponašaju se neutralno, odnosno ne sudjeluju u asimilaciji po zvučnosti, ali se ipak tvore treperenjem glasnica (Vuletić, 1987.).

Tablica 3. Podjela glasova prema mjestu i načinu artikulacije te zvučnosti glasova

Mjesto tvorbe	Vrsta zapreke					
	vokali	poluvokal	sonanti	pravi konsonanti		
				frikativi	afrikate	okluzivi
bilabijali			<i>m</i>			<i>p, b</i>
labiodentali			<i>v</i>	<i>f</i>		
dentali			<i>n</i>	<i>s, z</i>	<i>c</i>	<i>t, d</i>
alveolari			<i>l, r</i>			
palatali	<i>i, e</i>	<i>i</i>	<i>nj, lj</i>	<i>š, ž</i>	<i>č, dž, ć, đ</i>	
mediopalatali	<i>a</i>					
velari	<i>o, u</i>			<i>h</i>		<i>k, g</i>

(Izvor: Vuletić, D. (1987.) *Govorni poremećaji: Izgovor*, Zagreb, Školska knjiga)

4. Fonološki poremećaji

4.1. Definicije

Fonološki poremećaji jesu poremećaji izgovora glasova i/ili riječi, na razini jezične izvedbe, u skladu s lošom fonološkom predodžbom glasova. Fonološke poremećaje autori podrazumijevaju pod čistim artikulacijskim poremećajima. Tako poremećaje izgovora odnosno fonološke poremećaje često označavaju terminima: **artikulacijski poremećaji i dislalija (Dyslalie).**

Prema Bauman-Waengler (2004.) smatra se da fonološki poremećaj predstavlja poremećaj motorike i jezične reprezentacijske slike glasova te da je širi pojam od artikulacijskih poremećaja.

Prema Blaži i Arapović (2003.) djeca s fonološkim poremećajima u većini mogu izgovoriti pojedini glas, no nesigurna su u sliku riječi, odnosno nisu sigurna gdje trebaju koristiti glas.

Autori koje navode Blaži i Arapović (2003.), smatraju uzrokomf onoloških poremećaja način na koji se usvaja jezik i organiziraju glasovi unutar sustava glasovnih obrazaca, a to se događa kod teškoća u percepciji i kratkotrajnom pamćenju (Blaži i Opačak, 2010.).

Webster (1997.) navodi da su fonološki poremećaji smetnje u govorno – glasovnom izražavanju. Pojavljuju se kao greške u govoru zbog čega teško razumijemo nečiji govor. Smetnje utječu na učenje, pravilno pisanje riječi i čitanje (Blaži, 2013.).

Van Riper i Irwin (1958. prema Vuletić, 1987.) pišu da je naziv „zakašnjeli razvoj govora“ poremećaj kod kojeg se javljaju neispravno artikulirani glasovi, dok Pravdina (1969.) nije daleko od Van Riperovog i Irwinog mišljenja te on navodi da je zakašnjeli govor ili kasnojezičje najčešći govorni poremećaj i da se nepravilnosti javljaju u svakom govornom poremećaju.

Autor Matić (1968. prema Vuletić, 1987.) kao i Sovak i Backer (1971.), u značenju dislalije koristi termin *tepanje* i on ga definira kao govorni poremećaj, izraženu nemogućnost ili nepravilno izgovaranje nekih glasova, zamjena glasova drugim glasom i deformiranje slogova i riječi. Sovak i Backer definiraju taj poremećaj kao neispravan izgovor jednog ili više glasova materinskog jezika dok su ostali glasovi ispravno izgovoreni. Pri tome se ne misli na nesigurnu riječ, nego samo na neispravan izgovor glasova govora.

Vuletić, D. (1997. prema Vuletić, 1987.) predložila je definiciju koja obuhvaća poremećaje izgovora glasova i poremećaj oblika riječi. Ona smatra da poremećaji morfologije i sintakse koji su zaslužni za kombiniranje riječi u rečenici pripadaju zakašnjelom razvoju, a ne dislaliji. Klasično se nazivaju agramatizmom.

Vladislavljević, S. (1981. prema Vuletić, 1987.) se jako približio definiciji o poremećajima izgovora te izjednačava poremećaje artikulacije s dislalijom i navodi da je to nemogućnost ili nepravilnost u izgovoru pojedinih glasova. On ih svrstava u tri osnovne kategorije: 1) omisija (nedostatak nekih glasova), 2) supstitucija (zamjena nepravilnog glasadrugim glasom), 3) distorzija (razna oštećenja pojedinih izgovornih glasova).

Perkins (1983. prema Vuletić, 1987.) kaže kako je prije desetak godina naziv „artikulacijski poremećaj“ bio prihvatljiv kao opis o problemu proizvodnje glasova nekog jezika te da se većina tih problema kod djece smatrala poremećajima razvoja fonološkog sustava. Fonološkim poremećajima naziva poremećaje koji se odnose na fonološki sustav koji nije potpuno savladan. Za njih kaže da su razvojni artikulacijski problemi djetinjstva, a za artikulacijske poremećaje smatra da su povezani s odraslima koji imaju savladan neki glasovni sustav, ali ne potpuno.

Termini *dislalija*, *poremećaji izgovora*, *poremećaji artikulacije*, *zakašnjeli razvoj govora*, prema opisima se odnose na isti poremećaj. Oni autori koji polaze sa stajališta količine, a ne i kvalitetne analize, dijele poremećaj na nedovoljno razvijen govor ili zakašnjeli razvoj govora i na dislaliju, odnosno poremećaje izgovora ili artikulacije (Vuletić, 1987.).

5. Uzroci fonoloških poremećaja

Poremećaji izgovora tj. fonološki poremećaji dijele se na organske i funkcionalne. Ova podjela odvaja poremećaje uzrokovane nekom bolešću ili anomalijom govornih organa od poremećaja kod osoba čiji su govorni organi uredno razvijeni, ali je poremećen njihova funkcija.

Vladisavljević (1981. prema Vuletić, 1987.) dijeli uzroke poremećaja izgovora na: uzroke sredine, organske uzroke u koje ubraja anatomska odstupanja i neurološke uzroke, na psihološke uzroke te nasljedne čimbenike. Također, ističe da su govorni poremećaji uzrokovani ne jednim, već većim brojem čimbenika pa je teško sa sigurnošću reći koji od njih dominira.

Možemo ih podijeliti u dvije osnovne skupine: **organski uzroci i ostali uzroci**. Oni imaju neke sličnosti, ali i određene razlike.

5.1. Organski uzroci

1) Rascjepi artikulatora

Odnosi se na malformacije koje uzrokuju smetnje govora. Rascjepi mogu zahvatiti usne i to jednostrano ili obostrano, meko nepce, meko i tvrdo nepce, a mogu biti i potpuni. Prema tome razlikujemo dva oblika rascjepa: rascjep usne i rascjep nepca. Nastaju tijekom embrionalnog razvoja, ali mogu biti i kasnije stečeni (mehaničkim povredama ili bolestima tkiva) (Vuletić, 1987.).

2) Nazalnost

Osnovna osobina govora osoba s rascjepom nepca je nazalnost. Posljedica je nepostojanja pregrade između oralne i nazalne šupljine. Zrak slobodno prolazi kroz nosnu šupljinu, a što u usnoj šupljini postoji jači zatvor ili uža tjesnac, zrak se silovitije usmjerava u nosnu šupljinu gdje nailazi na manji otpor. Neke od vrsta nazalnog govora su: otvorena nazalnost, prednja, srednja i stražnja zatvorena nazalnost, a mogu biti kombinirane (Vuletić, 1987.).

3) Usne

Usne su najvidljiviji i izrazito mobilni artikulatori. Manje ili više sudjeluju u tvorbi svih glasova te su pri govoru stalno u pokretu. Na nastanak glasova govora mogu utjecati anomalije u njihovoj građi te posljedice povreda, osobito gornje usne. Kod nekih osoba nailazimo na stanja poput prekratke gornje usne, ozljeda ili ožiljaka zbog čega dolazi do poremećaja. Takvo stanje potrebno je u nekim slučajevima medicinski sanirati uz pomoć ortodonta ili estetskog kirurga te rehabilitacijski obraditi (Bratko, 2013.).

4) Jezik

Jezik je najpokretljiviji artikulator. Mijenjanje oblika usne šupljine i odnosa u njoj uzrokuju promjene oblika jezika, dodiri i stvaranje tjesnaca, zatvora te usmjeravanje zračne struje. Postoje individualne razlike u građi jezika. Mogu biti deblji, tanji, tupi, zašiljeni, spretniji i manje spretniji, ali bez obzira na razlike, većina njih dobro obavlja svoj zadatak. Odstupanja u građi ili funkciji jezika u osoba sa smetnjama izgovora ne moraju biti izravan uzrok izgovornih poremećaja (Vuletić, 1987.).

5) Čeljust i zubi

Radi se o fiksnim artikulatorima, što znači da se ne pomiču pri artikulaciji glasova. To su strukture koje okružuju jezik i pomažu pri mijenjanju odnosa u usnoj šupljini. Hoće li nastati jači ili slabiji poremećaj izgovora, ovisi o izraženosti anomalije u njihovoj građi.

Kao što smo već spomenuli anomalije vilice i nepca u koje ubrajamo rascjep usana te rascjep tvrdog i mekog nepca, tako razlikujemo i anomalije same vilice, a to su: protruzija, progenija, otvoren zagriz, križni zagriz, dijastema (Vuletić, 1987.).

6) Anomalije vilice

Periferni organi moraju biti pravilno razvijeni kako bi izgovor glasova bio pravilan. Kod neke djece javljaju se anomalije vilice, a to su protruzija i prognatija te nepravilnost zuba u što spadaju različiti zagrizi zuba (otvoreni, latelarni i križni) i sama nepravilnost zuba ili dijastema.

Protruzija je urođena anomalija. Radi se o izbočenost gornje vilice pa je donja vilica u odnosu na gornju uvučena te tako gornji sjekutići strše ispred donjih (Vuletić, 1987.).

Slika 2. Protruzija gornje čeljusti

(Dostupno na: <http://www.ferident.com/service/ortodoncija-ispravljanje-zuba-novi-sad/>)

Progenija ili *prognatija* je naziv za izbočenu donju čeljust. Donja čeljust je u potpunosti pomaknuta prema naprijed, a donji se sjekutići nalaze ispred gornjih (Vuletić, 1987.).

Slika 3. Progenija ili prognatija donje čeljusti

(Dostupno na: <http://zzstombl.com/deformiteti-lica-i-vilica/>)

Slika 4. Zagrizi zuba

Otvoreni zagriz

Križni zagriz

Dijastema

(Dostupnona:<http://www.skodadent.com/quiz/ortodoncija/>)

7) Gubici sluha

Da bi se govor naučio, treba ga slušati. Kada se nauči, upravo slušanje ga održava uz pomoć ostalih kontrola.

Budući da su stupanj oštećenja sluha, vrijeme nastanka oštećenja, vrsta oštećenja i socijalni utjecaji različiti za svako dijete, govor i poremećaji govora razlikovat će se kod svakog djeteta. Blago nagluha djeca imaju slične izgovorne poteškoće kao i djeca koja čuju. Gluha djeca najčešće nepravilno izgovaraju glasove /s/, /z/, /c/, /š/, /ž/, /č/, /ć/, /j/, /đ/, /dž/, /nj/, /lj/, /r/ (Vuletić, 1987.).

5.2. Ostali uzroci

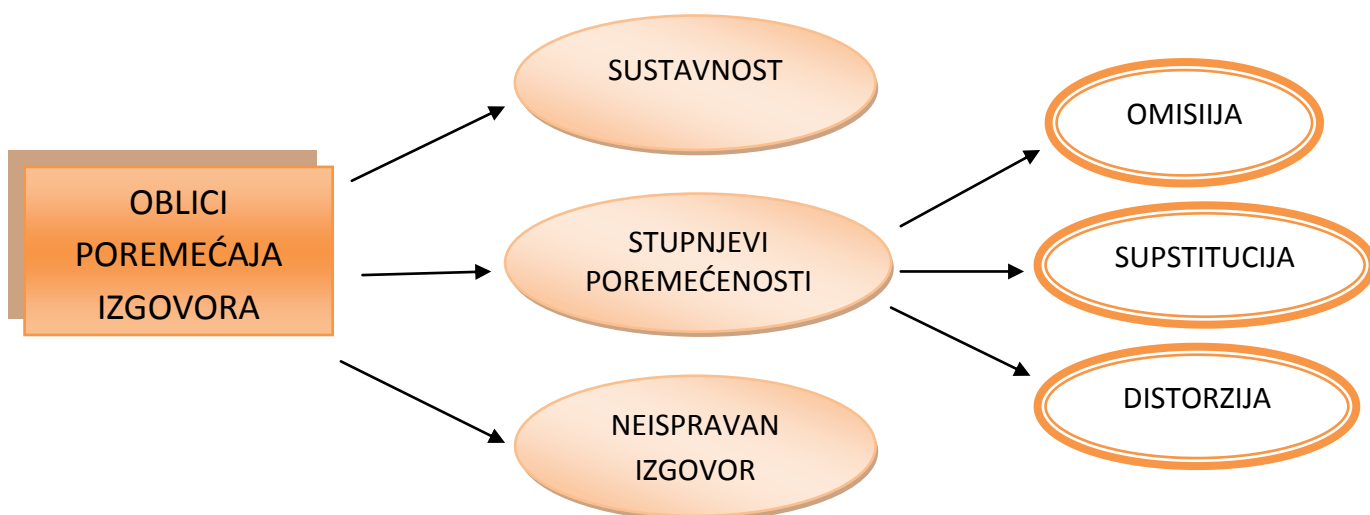
U ostale uzroke ubrajaju se nespretnost artikulatora, loš govorni uzor iz najbliže okoline, infantilni govor, zapuštenost, roditeljski perfekcionizam te bilingvizam.

6. Oblici poremećaja izgovora

Poremećaji izgovora javljaju se u tri oblika, a mogu biti na razini riječi ili glasova te sustavni ili nesustavni, što znači radili dijete određene pogreške uvijek i na isti način ili ih ne radi uvijek i ne uvijek na isti način.

Slika 5. prikazuje podjelu oblika poremećaja izgovora.

Slika 5. Podjela oblika poremećaja izgovora

Izvor: autorski rad

6.1. Sustavnost poremećaja izgovora

Pod sustavnim poremećajem podrazumijeva se kada dijete u svom govoru uvijek na isti način radi određene pogreške. Ako zamjenjuje glas s nekim drugim, zamjenjivat će ga istim glasom u sličnim položajima.

Nesustavni poremećaji izgovora znače da dijete nesustavno, ne uvijek i ne na isti način radi pogreške u izgovoru glasova. Nesustavne greške izgovora mogu pratiti govorni razvoj. Ako nisu prečeste u govoru djeteta, smatraju se dijelom normalnog razvoja govora do četvrte godine (Kovačić, 2016.).

6.2. Stupnjevi poremećaja izgovora

Prema zvukovnom ostvarenju poremećaji izgovora dijele se na omisiju, supstituciju i distorziju.

a) Omisija- izostavljanje ili nečujna realizacija glasa, dijete ne može izgovoriti neki glas.

Npr. umjesto RIBA dijete izgovara IBA ili riječ KRAVA- KAAVA

b) Supstitucija- zamjena glasa drugim glasom iz istog izgovornog sustava.

Npr. riječ ŠUMA izgovara SUMA

riječ RUKA izgovara LUKA ili JUKA

c) Distorzija- nepravilno izgovaranje glasa ili skupine glasova.

Dijete izgovara glasove, ali njihova zvukovna realizacija odstupa od standardnog izgovora (Andrešić i sur., 2010.).

6.3. Dislalija ili neispravan izgovor glasova

Dislalija je poremećaj izgovora glasova kod odraslih osoba i djece koji imaju normalan fiziološki sluh, intervenciju govornih organa, inteligenciju i normalnu razvijenost ostalih jezičnih sastavnica (Posokhova, 2005.).

Dislaliju možemo podijeliti s obzirom na:

Broj poremećenih glasova

- Polimorfne dislalije- poremećaj izgovora kada se nestandardno izgovaraju glasovi iz više artikulacijskih skupina (npr. /r/, /l/ + /š/, /ž/)
- Monomorfne dislalije- poremećaj izgovora jednog ili nekoliko glasova iz iste artikulacijske skupine (npr. /k/, /g/, /h/).

Uzrok i mehanizam poremećaja

- Organske (ili mehaničke) dislalije koje su uvjetovane anatomskim promjenama u perifernim govornim organima.

- Funkcionalne dislalije češće se pojavljuju kod djece. Uvjetovane su slabošću neurodinamičkih moždanih procesa kada je fiziološki sluh normalan, a periferni organi ispravno građeni (Posokhova, 2005.).

Dislaliju dijelimo u tri skupine:

Motorička (fonološka) dislalija koja nastaje zbog nedovoljne pokretljivosti i spretnosti govornih organa, a pri čemu je djetetov fonemski sluh dobro razvijen (Posokhova, 2005.).

Senzorička (fonemska) dislalija koja nastaje zbog nedostatka u radu slušno-govornog analizatora. Dijete dobro čuje, normalno mu je razvijen fiziološki sluh, ali nije dobro razvijen njegov fonemski sluh. Fonemski sluh se ne odnosi na fiziološki (Posokhova, 2005.).

Senzomotorička dislalija nastaje često zbog senzoričkih i motoričkih poteškoća govora. Kod djeteta se neispravno formira govor kada je riječ o poremećaju govorne motorike (Posokhova, 2005.).

A) SIGMATIZAM

Sigmatizam je poremećaj izgovora glasova /s/, /z/, /c/, /š/, /ž/, /č/, /dž/, /ć/ i /đ/, a najčešće se javlja kod djece školske dobi. Nepravilan izgovor glasova /s/, /z/ i /c/ čini užu skupinu sigmatizma, a nepravilan izgovor glasova /š/, /ž/, /č/, /dž/, /ć/ i /đ/ širu. Pogreške se javljaju u tri oblika kao omisije, supstitucije i distorzije, isto kao i kod svih poremećaja izgovora (Vuletić, 1987.).

B) ROTACIZAM

Nepravilan izgovor glasa /r/ naziva se rotacizam. Zbog svoje zahtjevne motoričke izvedbe, glas /r/ obično se javlja tek između treće i četvrte godine. Nepravilan izgovor ovoga glasa, odnosno poremećaj, može se javiti samostalno ili u kombinaciji s drugim glasovima. Rotacizam se zbog svoje auditivnosti lako uočava, a najčešće su ga svjesni i sami govornici (Vuletić, 1987.).

C) LAMBDAKIZAM

Lambdacizam se odnosi na neispravan izgovor glasova /l/ i /lj/. Naziv lambdacizam dolazi od grčkog slova lambda (λ — l).

U nastavku se navodi nekoliko primjera za lambdacizam.

Dijete izgovara:

- „pavo“ umjesto „plavo“
- „ijepo“ umjesto „lijepo“.
- „Ljiljana“ neko vrijeme dijete može izgovarati kao „Jijana“, zatim „Lilana“, a tek na kraju „Ljiljana“ (Vuletić, 1987:61).

D) KAPACIZAM I GAMACIZAM

Poremećaj izgovora glasova /k i /g/ naziva se kapacizam i gamacizam. Ti glasovi jedini su okluzivi koji mogu izazvati poremećaj kod djece. Glasovi /k/ i /g/, odnosno kapacizam i gamacizam javljaju se samo kao zamjena glasovima /t/ i /d/, ili pak kao rijetke omisije (Vuletić, 1987.).

E) TETACIZAM I DELTACIZAM

Nepavilan izgovor glasa /t/ naziva se tetacizam, a deltacizam je naziv za nepravilan izgovor glasa /d/. Glasovi /t/ i /d/ zamjenjuju se glasovima /p/ i /b/ te su oni dva izvorna glasa iz kojih se razvija većina pravih suglasnika (Vuletić, 1987.).

F) TETIZAM

Prema Vuletić (1987.) tetizam je poremećaj u kojem se ne misli samo na glasove s poremećenim izgovorom, već i u koje glasove prelaze neispravno izgovoreni glasovi. U poremećaju tetizma veći broj konsonanata prelazi u /t/ odnosno /d/.

Pojednostavljeno, /s/, /c/, /š/, /č/, /ć/ i /k/ zamjenjuju se glasom /t/;

/z/, /ž/, /dž/, /đ/ i /g/ zamjenjuju se glasom /d/ (Vuletić, 1987.).

Dijete koje ima tetizam nerazumljivo govori te se radi lakšeg sporazumijevanja koristi gestama i mimikom (Vuletić, 1987.).

G) ETACIZAM

Etacizam je naziv za poremećaj vokala /e/. To je poremećaj u kojem se događa zamjena vokala /e/ vokalom /a/. Poput tetizma i etacizam je vrlo rijedak poremećaj, a uz njega postoje i drugi poremećaji izgovora. Ovaj poremećaj upućuje na moguća oštećenja središnjeg živčanog sustava (Vuletić, 1987.).

H) OSTALI POREMEĆAJI IZGOVORA

Postoje poremećaji izgovora glasova koji obuhvaćaju cjelovitu artikulaciju, a ne samo jedan glas, odnosno jednu ili više skupina glasova. Na nekim se glasovima ili skupinama glasova očituju jače, na nekim slabije, a što ovisi o karakteristikama tih glasova. Takvi se glasovi teško definiraju i uočavaju kao opći poremećaji artikulacije jer nisu jednolično izraženi (Vuletić, 1987.).

Ostali poremećaji izgovora odnose se na cjelokupni govor, a to su po Škarić (1988. prema Šimić, 2015.):

1. Poremećaji zvučnosti odnosno obezvučenje glasova.

- primjer: *topro* umjesto *dobro*

2. Smanjen vilični kut

Glasovi nisu dovoljno izdiferencirani jer dijete premalo otvara usta. Odstupanja se primjećuju u onih glasova kod kojih je potrebno veće rastvaranje vilice.

3. Opća oralna površnost

Glasovi se stapaju jedan u drugi i ne razlikuju se dovoljno.

4. Mazni govor ili tepanje obuhvaća čitavu artikulaciju i glas te ne smeta dok je dijete maleno.

7. Dijagnosticiranje i korekcija poremećaja izgovora

7.1. Dijagnostički tim

Dobro postavljena dijagnoza osnova je za uspješnu rehabilitaciju osoba koje imaju smetnje u izgovoru. U dijagnostičkom timu sudjeluju stručnjaci iz različitih područja (pedijatar ili liječnik opće prakse, otorinolaringolog, psiholog, socijalni radnik).

Oni procjenjuju činioce, odnosno uzročnike poremećaja.

Prema postavljenoj dijagnozi planira se terapija. Dijagnozu zajedno postavljaju stručnjaci i prikazuju je kao jedinstveni nalaz koji sadrži povijest govornog razvoja, mišljenje o uzrocima poremećaja, postupke za ispravljanje poremećaja, plan rehabilitacije i prognozu (Vuletić, 1981.).

7.2. Logopedsko ispitivanje

Logoped bi prije djetetova dolaska trebao imati podatke o njemu i nalaze stručnjaka.

Ispitivanje započinje razgovorom tijekom kojeg logoped dobiva informacije o govornom razvoju djeteta, stavu okoline prema njegovom govoru, o govoru ljudi iz njegove okoline i slično (Vuletić, 1987.).

Testovi artikulacije služe za ispitivanje poremećenih glasova, odnosno ispituje se na koji su način poremećeni i u kojim fonetskim kontekstima.

Tehnike ispitivanja mogu biti (Van Riper 1958. prema Vuletić, 1987.):

- a) bez audiovizualne stimulacije
- b) uz minimalnu audiovizualnu stimulaciju
- c) uz maksimalnu audiovizualnu stimulaciju

7.3. Procjena poremećaja izgovora

Osim grešaka u izgovoru, kod pacijenta treba obratiti pozornost na ostale činioce, a to su kronološka i mentalna dob pacijenta, utjecaj uže i šire govorne sredine, naobrazba i stanje govornih organa.

Osnovno načelo za procjenu poremećaja izgovora jest razumljivost, što znači da je slušač „sudac“ koji procjenjuje pacijentovo stanje (Vuletić, 1987.).

Procjena poremećaja izgovora sastoji se od nekoliko podataka:

- a) broj poremećenih glasova i razumljivost
- b) stupanj i tip greške
- c) učestalost glasova u govoru
- d) skupine oštećenih glasova
- e) dosljednost greške
- f) slušno razlikovanje
- g) životna dob
- h) mentalna dob

Na temelju dobivenih podataka, logoped tijekom ispitivanja sastavlja nalaz koji mora sadržavati podatke o razvoju djetetova govora.

Točna dijagnoza osnova je za planiranje terapije, za njezin sadržaj i trajanje (Vuletić, 1987.).

7.4. Postupak korekcije poremećaja izgovora

Korekcija poremećaja izgovora rješava emocionalne probleme, olakšava socijalizaciju djece, razvija funkcije koje su osnova, ne samo za govor, nego i za učenje općenito (Vladislavljević, 1981.).

Van Riper i Irwin (1958. prema Vuletić, 1987.) podijelili su korekciju poremećaja izgovora u četiri faze:

1. traženje ispravnog izgovora
2. pronalaženje ispravnog izgovora
3. fiksiranje (učvršćivanje) ispravnog izgovora
4. stabiliziranje (ustaljivanje) ispravnog izgovora

Prva faza se danas zove razbijanje slušnih navika i odnosi se na aktiviranje slušanja, odnosno na pacijentovu usredotočenost (koncentraciju) na slušanje. Danas se pacijentovo slušanje aktivira kvantitativnim promjenama koje ubrzavaju proces korekcije. Taj postupak zasniva se na filtriranju govora uporabom zvučnih filtera. Kada se govorno područje isključi, pacijent s poremećajem izgovora prisiljen je slušati izgovor na drugačiji način, nego što je navikao. Bude se zostale mogućnosti pa je tako slušanje fleksibilnije. Kako je slušanje prilagođeno, može primiti drugačije govorne stimulanse koji ćemu pomoći u promjeni izgovora (Vuletić, 1987.).

U drugoj fazi pacijent treba naučiti ispravan izgovor glasa koji je izoliran, a to se postiže onomatopejom: zujanje pčele, brujanje automobilskog motora, hukanje lokomotive i drugo. Budući da ljudi doživljavaju onomatopeju kao nešto izvan govora, ova faza traje prilično dugo. Jedino ako nemaju organske smetnje koje utječu na artikulaciju, onda ih obično brzo usvoje (Vuletić, 1987.).

U trećoj fazi, fazi učvršćivanja glasovi se spajaju u slogove, slogovi u riječi i na kraju stvaraju se rečenice.

Kod četvrte faze, faze stabilizacije potrebno je pacijenta naučiti da u spontanome govoru upotrebljava glas, a uvježbavanjem i u emocionalnom govoru (Vuletić, 1987.).

Kada djeca uspješno prođu kroz ove četiri faze, trebaju pokušati pravilno izgovoren glas što češće izgovarati u školi, igrajući se i u razgovoru kod kuće. Ako pogriješe riječ, ne treba ih se zaustavljati na njoj, vraćati i ispravljati jer to može uzrokovati strah od govora. Djecu treba podsjetiti na izgovaranje riječi, a roditelji i odgojitelji trebaju pravilno izgovarati riječi te im biti uzor (Vladislavljević, 1981.).

8. Psihološki aspekti poremećaja izgovora

8.1. Socijalizacija djeteta s poremećajima izgovora

Osposobljavanje pojedinca za život u društvu nazivamo socijalizacija. To je proces tijekom kojeg dijete i mlade osobe stječu određene stavove i vrijednosti, uče različite uloge i razvijaju pozitivno društveno ponašanje. Osobnost nastaje vrlo rano, a osnova je za društveni razvoj čovjeka, razvoj sposobnosti u povezivanju, izgradnji i održavanju socijalnih odnosa (Mikas i sur., 2012.).

Socijalizacija djece s poremećajima izgovora u institucijama predškolskog odgoja značajna je po razvojnim posebnostima djece i kvalitetom okoline. Djeca s teškoćama ističu se u odnosu na svoje vršnjake pa im je potrebna pedagoška pomoć. Djeca s teškoćama u govoru imaju djelomično narušenu kvalitetu funkcioniranja u svakodnevnim situacijama (obrazovanje, uključivanje u veću društvenu zajednicu – problem socijalizacije). Kvaliteta integracije djeteta s poremećajem u izgovoru ovisi o sposobnosti djeteta da na uobičajen, odnosno prosječan način sudjeluje u društvenim procesima i institucijama (vrtić, škola).

Uspješna socijalizacija podrazumijeva da su sva djeca aktivno uključena u odgojne i obrazovne aktivnosti te da mogu pristupiti slobodno, zajedno s djecom bez teškoća (Mikas i sur., 2012.).

Između djece se tada stvara odnos poštovanja, uvažavanja različitosti i mogućnosti. Djetetu se s poremećajem u govoru, u odnosu na ostalu djecu, nude podjednake šanse i ravnopravan položaj. U skladu sa svojim mogućnostima svakom se djetetu omogućuje napredovanje i aktivan društveni život. Odgojitelj je osoba koja

može potaknuti razvoj djetetove osobnosti i pružiti mu emocionalno iskustvo (Mikas i sur., 2012.).

8.2. Prilagodba djece na dijete s govornim poremećajima

Ako odgojitelj često usmjerava pozornost na dijete s poremećajem, prekida tijek aktivnosti, prekida igru, uobičajen dnevni ritam, opuštenost i ugodu u odgojnoj skupini, to može dovesti do nezadovoljstva ostale djece.

Djeca lakše prepoznaju i predviđaju ponašanje djeteta s govornim poremećajima kada ono duže boravi u skupini. Djeca bez poremećaja s vremenom nauče funkcionirati s djetetom koje ima poteškoće, znaju što mogu očekivati. To dovodi do napretka u razvoju njihove socijalne kompetencije, osjećaja empatije-sposobnosti razumijevanja emocija drugih i osjećaja vlastite vrijednosti. Pojedina djeca iskazuju želju za sklapanjem prijateljstva s djetetom koje ima poremećaj u izgovoru, a ne odbacuju ga (Mikas i sur., 2012.).

Prednosti za dijete/djecu s poremećajem:

- među djecom može pronaći uzore te ih oponašati
- kroz igru i uspjeh osnažuje svoje vlastite potencijale, ostvaruje nadoknadu u onim područjima u kojima ima teškoća (govor)
- ima priliku upustiti se u složene društvene odnose i aktivnosti prema mogućnostima i interesima (Mikas i sur., 2012.).

Prednosti za djecu bez poremećaja u odgojnoj skupini:

- razvijaju senzibilizaciju za poštivanje različitosti
- razvijaju empatičnost- osjećaj za druge, razumijevanje, shvaćanje i prihvaćanje
- razvijaju samopoštovanje, osjećaj ponosa i odgovornosti surađujući.

8.3. Uloga odgojitelja u radu s djetetom koje ima poremećaje u izgovoru

Djeca s poremećajima su najčešće manje emocionalno i socijalno zrela od vršnjaka bez poremećaja, zbog toga trebaju posebnu brigu odgojitelja. Temeljno povjerenje i razvoj određene samostalnosti važni su uvjeti čije ostvarenje očekuje dijete s poremećajem. Odgojitelj mora stvoriti emocionalnu i socijalnu sredinu kako bi dijete s poremećajem steklo osjećaj povjerenja. Postupno će takvo dijete stvoriti osjećaj samopouzdanja, imati pozitivnu sliku o sebi i nadmašiti zadatak u zasnivanju kvalitetnih odnosa s drugima (djecom). Osobnost odgojitelja podrška je djetetu te otklanja njegovu tjeskobu. Adekvatna reakcija djece često ovisi o reakcijama odgojitelja (način ophođenja, komunikacija s drugim osobama, pristupanje problemima i snalaženje u različitim situacijama). Odgojitelj treba uložiti napore za izgradnju i stvaranje osjećaja zajedništva u odgojnoj skupini (Mikas i sur., 2012.).

Kako bi potaknuo socijalni razvoj djeteta odgojitelj može koristiti sljedeće metode:

- osigurati djetetu sigurno mjesto s kojeg može promatrati ostalu djecu u skupini
- poticati dijete/djecu na sudjelovanje (pozvati dijete da odradi nešto u paru, dati mu da se brine o nekom npr. „kućnoj životinji“- mački, psu, ribici i slično)
- odgojitelj se mora služiti pozitivnim odgovorima i pohvalama
- usredotočiti se na tijek (zalaganje), a ne na rezultat, odnosno djetetov ishod
- omogućiti djetetu rutinu, predvidljivost i strukturu
- dati izravno djetetu povratnu informaciju
- govoriti mirnim, ali odlučnim glasom i biti mu podrška
- pokazivati reakciju na određeno ponašanje i to svaki put na isti način
- pohvaljivati i primjereno nagraditi

Prednosti za odgojitelja kroz suradnju s djetetom s poremećajem:

- bogaćenje iskustva, poticanje kreativnosti odgojitelja u pronalaženju novih načina za ostvarenje cilja (strategija) i metoda
- jačanje potrebe za dodatnim usavršavanjem i suradnjom s ostalim stručnjacima (Mikas i sur., 2012.)

8.4. Uloga roditelja

Logopedi imaju ulogu procjene djetetovog jezičnog i govornog razvoja. U tom procesu bitni su i roditelji koji mogu biti od izuzetno velike pomoći. Da bi mogli pratiti, kontrolirati i stimulirati govor svojeg djeteta od prvog dana, roditelji bi trebali znati nečela prema kojima se razvija djetetov govor (Posokhova, 1999.).

Svaki roditelj brine za razvoj vlastitoga djeteta. Roditelji imaju potrebu procjenjivati kvalitetu tog razvoja te se zabrinuti ako razvoj ne ide očekivanim smjerom. Roditelji najviše vremena provode sa svojim djetetom i promatraju ga u različitim situacijama, zbog toga mogu obavijestiti o većini jezičnih ponašanja. Od roditelja može se dobiti više informacija, nego što se to može dobiti u kliničkim ustanovama.

Većina istraživanja pokazala je da je procjena roditelja, posebno majki, u svrhu dobivanja podataka o djetetovom govornom razvoju, izvor koji doprinosi ostvarivanju postupka u procjeni i intervenciji (Boudreau 2005., prema Novosel, D., Pilatuš, M., Olujić, M. i Kuvač Kraljević, J., 2015.).

Roditeljska procjena može se razlikovati zbog uočavanja i prepoznavanja određenih pojava u dječjem govornom razvoju, ali ne umanjuje važnost suradnje roditelja i stručnjaka (Novosel, D., Pilatuš, M., Olujić, M. i Kuvač Kraljević, J., 2015.).

Prednosti za roditelje djeteta s poremećajem:

- dobivaju istiniti pogled na to kako njihovo dijete ima iste mogućnosti na napredovanje kao i druga djeca
- dijete s poteškoćama često roditeljima daje poticaj za jačanje obiteljskih odnosa na emocionalnoj razini te socijalni napredak.

II. dio

9. Praktični dio završnog rada – korekcija izgovora glasa /š/

Fonološka sposobnost definira se kao sustavna organizacija glasova u jeziku koja omogućuje formiranje jezičnog značenja kao i razumijevanje istog.

Ta sposobnost čovjeku pruža manipuliranje glasovima s ciljem razvijanja razumljivog govora, a preduvjet za razvoj jest vještina čitanja i pisanja.

Storkel i Hoover (2009. prema Blaži, Buzdum i Kozarić-Ciković, 2011.) navode kako loše razlikovanje glasova dovodi do loše percepcije novog niza glasova i nove leksijske predodžbe. Ove teškoće su uzrok neuspješnog učenja.

Shriberg, Tomblin i McSweeney (1999. prema Mikas, 2012). navode da se kod 56% djece s posebnim jezičnim teškoćama javljaju poremećaji fonološkog aspekta.

Rezultati istraživanja pokazuju na razlike između djece s fonološkim poremećajima i djece s posebnim jezičnim teškoćama koja imaju fonološke teškoće.

Također je utvrđeno da se kod fonoloških poremećaja govorna proizvodnja normalizira do polaska u školu, dok kod 60% djece s posebnim jezičnim teškoćama ona ostaje narušena (Mikas i sur., 2012.).

9.1. Cilj i svrha

Cilj praktičnog dijela rada je iznijeti metode rada pri otklanjanju uzroka sigmatizma, odnosno poremećaja izgovora glasa /š/ te poticati i uvježbavati govorno jezični razvoj, prvenstveno izgovor glasa /š/.

Svrha rada jest odrediti jesu li metode koje su se primijenile bile korisne i jesu li ostvarile govorni napredak kod djeteta.

9.2. Zadatci i hipoteze

1. Otkriti jesu li metode u istraživanju koje se zasnivaju na igrama te rad uz pomoć vježbenice za uvježbavanje izgovora glasa /š/ (Banek i Guberina, 2007.) pridonijele poboljšanju izgovora glasa /š/.

H1: Pretpostavljam da igre i vježbenica za uvježbavanje izgovora glasa /š/ dovode do poboljšanja izgovora glasa.

2. Utvrditi jesu li vježbe za jačanje mišića govornih organa pomogle.

H2: Pretpostavljam da će vježbe koristiti djetetu pri jačanju mišića govornih organa.

3. Analizirati jesu li metode korištene u praktičnom radu dovele do pravilnijeg izgovora glasa /š/ kod ispitanika.

H3: Pretpostavljam da će metode korištene u praktičnom radu dovesti do pravilnijeg izgovora glasa /š/.

9.3. Podatci o ispitaniku

Ispitanik u praktičnom dijelu rada je petogodišnja djevojčica Ana⁴ koju poznajem od njezinog rođenja, stoga se nismo trebale posebno upoznavati. U razgovoru s njezinom majkom došla sam do informacije da djevojčica ima poteškoća u izgovoru i da joj je dijagnosticiran sigmatizam.

Djevojčica živi u obiteljskom domu s roditeljima, jedinica je i ne pohađa vrtić. Primjerenog je razvoja za svoju dob i nema nikakvih poteškoća u fizičkom i intelektualnom razvoju. Vesela je, otvorena, komunikativna i voli se igrati s drugom djecom. Kod djevojčice je dijagnosticiran sigmatizam i to kod glasova /š/, /ž/, /č/, /ć/ koje zamjenjuje glasovima /s/, /z/, /c/ ili ih izostavlja. Obiteljska anamneza je negativna na poremećaje izgovora.

Nakon razgovora s Aninom majkom, odlučila sam svoje istraživanje provesti kroz individualni rad s djevojčicom.

⁴Ime djevojčice je izmijenjeno radi zaštite njezine anonimnosti, sukladno Kodeksu etike za psihološku djelatnost (NN 13/05).

Za artikulaciju glasa /š/ potrebni su precizni pokreti jezikom: široki prednji kraj jezika podiže se prema prednjem dijelu tvrdoga nepca pa je jezik je poput „čaše“. Bočne strane prijanjaju uz gornje kutnjake. Usne su pomaknute prema naprijed i zaokružene poput „kolutića“, a zrak struji sredinom jezika (Posokhova, 2005:81). Potrebno je primijeniti odgovarajuće vježbe za ispravnu artikulaciju.

9.4. Postupak i mjerni instrumenti

Istraživanje je trajalo od 23. siječnja 2017. do 10. ožujka 2017. godine sa stankama od dva dana u jednom tjednu. Preciznije, istraživanje je trajalo 35 dana. Vođen je dnevnik u kojeg su se zapisivale reakcije djevojčice na određenu vježbu i njezin napredak. Tijekom individualnog rada služila sam se vježbenicom za uvježbavanje izgovora glasa /š/ (Banek i Guberina, 2007.), knjigama *Govor, ritam pokret* (Herljević i Posokhova, 2004.) i *Izgovor: Kako ga poboljšati* (Posokhova, 2005.) te su korištene i memory karte.

Individualni rad provodio se u trajanju od 30 do 45 minuta, ovisno o pažnji djevojčice. Djevojčica je na početku sata individualnog rada bila zainteresirana, no kako je vrijeme odmicalo i sat individualnog rada primicao se kraju, djevojčica je gubila koncentraciju i pažnju.

Tijekom vježbi govornih organa koristila sam ogledalo kako bi djevojčica mogla pratiti pokrete govornih organa.

Tablica 4. Vježbe za koordinaciju i mobilizaciju govornih organa

1.	disanje na nos - usta
2.	otvorimo usta- zatvorimo usta
3.	pri otvorenim ustima jezik van- jezik unutra
4.	pri otvorenim ustima jezik prema nosu- prema bradi
5.	pri otvorenim ustima jezikom oblizujemo usne- kružimo
6.	vrhom jezika potisak u jednu stranu obraza pa u drugu
7.	jezik oslonjen na donju vilicu širimo u lepezu
8.	raširen jezik podižemo na gornju usnu i činimo pokrete laptanja
9.	raširen jezik preko gornje usne smještamo na alveolarni greben
10.	jezik odvajamo s alveola čineći pokret odljepljivanja jezika ili coktanja
11.	jezik na tvrdo nepce uz pokrete kaskanja konja

(Zelić, M. i sur., (2008.) *Stručno-metodološko uputstvo za logopede u primarnoj zdravstvenoj zaštiti*, Beograd)

Vježbe smo izvodile zajedno te je djevojčica brzo usvojila način izvođenja vježbi koje su joj bilejako zanimljive.

Svaki tjedan postupno sam joj uvodila po jednu novu vježbu. Tijekom vježbi, za poticaj sam koristila čokoladu i to na način da sam djevojčici prije izvođenja vježbe pod brojem 5. namazala usne čokoladom. Kod nje je to izazvalo iznenađenje, radost i smijeh. Čokolada je služila kao mala nagrada, ali i poticaj.

Individualan rad sam uvijek započinjala kratkim razgovorom i vježbama za izgovor koje sam mijenjala svakog tjedna.

Prvi tjedan (23. -27.1.2017.)

Prvi tjedan započele smo razgovorom o tome kako je proslavila svoj rođendan, tko je sve bio nazočan na rođendanu i što je sve dobila za poklon. Pokazivala mi je svoje poklone te se malo zaigrala. Djevojčici sam pokazala vježbenicu za uvježbavanje izgovora glasa /š/ na koju je reagirala zainteresirano. Bila je radoznala te ju je odmah počela prelistavati i tako smo postupno upoznavale njezin sadržaj – sličice (slika 5.)

Počele smo raditi vježbe iz tablice 4., a nakon tih vježbi koristile smo vježbe iz knjige *Izgovor: kako ga poboljšati* (Posokhova, 2005.) za formiranje artikulacije glasa /š/. Djevojčica je otvorila malo usta i podigla jezik iza gornjih zuba, ali nije smjela dodirivati jezikom zube niti nepce, jezik je trebao visiti. U tom položaju trebala je puhati na jezik. Ispitivala sam je čuje li kako puše vjetar. Tijekom ove metode čuo se zvuk koji nalikuje na glas /h/ više nego na glas /š/. Dala sam joj uputu da puše na vršak jezika i istovremeno izgovara glas /s/. Ponavljale smo vježbu nekoliko puta. Nakon vježbanja, krenule smo s radom u vježbenici. Započele smo s riječima koje počinju slogom ša-. Riječi koje sam djevojčici izrekla, mogu se vidjeti u tablici 5. Ana je ponavljala riječi za mnom i tako poboljšala svoj izgovor. Na kraju je djevojčica bojala bojanku.

Slika 5. Vježbenica za uvježbavanje izgovora glasa /š/ (vanjski izgled i unutarnji sadržaj)

Tablica 5. Riječi koje počinju slogom **ša-**

ŠAKA	ŠAMPON
ŠAH	ŠARAN
ŠALICA	ŠAPA
ŠAL	ŠATOR

(Banek, Lj. i Guberina, D. (2007.) *Vježbenica za uvježbavanje izgovora glasa Š*, Zagreb, Školska knjiga

Drugi tjedan (30.1. - 3.2.2017.)

Drugi tjedan individualnog rada započele smo ponavljanjem vježbi iz prethodnoga tjedna i uvođenjem nove vježbe, a to je da djevojčica pred ogledalom izgovara nekoliko puta za redom fonem /t/ sa stankom od nekoliko sekundi (3- 4). Zatim je Ana to isto izgovarala s poluotvorenim ustima i vrškom jezika dodirivala alveole.

Nekoliko smo puta ponovile riječi iz tablice 5. i počele s izgovorom riječi koje počinju slogom še- (tablica 6.). Djevojčica je pri izvođenju vježbe gubila pažnju i govorila da je umorna. Kako bih je razveselila i oraspoložila, odlučila sam joj ponuditi memory karte na kojima se nalaze sličice, pojam na sličici imenuje riječ koja sadrži glas /š/. Nakon što je okrenula svaku memory kartu morala je izreći što se nalazi na njoj i tako je kroz igru učila izgovor glasa /š/.

Tablica 6. Riječi koje počinju slogom **še-**

ŠEĆER
ŠEŠIR
ŠEST (broj)
ŠETNJA
ŠESTAR

(Banek, Lj. i Guberina, D. (2007.) *Vježbenica za uvježbavanje izgovora glasa Š*, Zagreb, Školska knjiga

Treći tjedan (6. - 10.2.2017.)

Ovaj tjedan započele smo razgovorom o tome što je radila tijekom vikenda. Potom smo ponavljale nekoliko puta riječi iz tablice 6. i započele vježbu pod nazivom „Ličilac“ kojoj je svrha vježbati pokretljivost jezika.

„Opis vježbe: Osmjehnuti se, otvoriti usta i „pogladiti“ vrškom jezika tvrdo nepce pokretima naprijed – natrag.“ (Posokhova, 2005:78)

Vježbu sam pokazala djevojčici pred ogledalom, a potom ju je ona ponovila nekoliko puta. Ponavljale smo nove riječi koje započinju slogom *ši-*, a nalaze se u tablici 7.

Tablica 7. Riječi koje počinju slogom *ši-*

ŠIBA	ŠIŠARKE
ŠIBICA	ŠIPKA
ŠIKARA	ŠIŠKE
ŠILJILO	ŠIPAK
ŠIŠMIŠ	

(Banek, Lj. i Guberina, D. (2007.) *Vježbenica za uvježbavanje izgovora glasa Š*, Zagreb, Školska knjiga

Četvrti tjedan (13. - 17.2.2017.)

Početak individualnog rada započela sam postavljanjem zagonetki čiji je odgovor bila riječ koja sadrži glas /š/. Prije toga pred djevojčicu sam stavila kartice sa sličicama koje sadrže odgovor na neku od zagonetki. Kada bi joj postavila zagonetku, Ana bi pogledala u sličice i ponudila mi odgovor. Ako je odgovor bio netočan, ponovila sam joj zagonetku.

1.
Kada ne pada
ja sam doma,
a kad pada
idem van.
Sad pogodi
tko sam,
što sam!
Pa ja sam tvoj..... (kišobran)

2.
Voli tišinu, voli mir
kad u rupi gricka sir.
U šetnju se rado sprema
ako mačke blizu nema.
Tko sam? (miš)

3.
Rak ih nikad neće kupit',
nit' izgubit, nit' zatupit.
Bile nove, bile stare, glavno da su
oštre.. tko?
(škare)

4.
Mene pozna
svako dijete,
nosim pisma
i pakete.
Nosim torbu.
Tko sam ja?
Ja sam.... (poštar)
To svak' zna!

(Zagonetke pod rednim brojem 1. i 4. autor: Herljević i Posokhova, 2002., a pod rednim brojem 2. i 3. Lukin portal)

Djevojčica je stalno htjela igrati igru sa zagonetkama, bila je oduševljena ovom igrom te mi je njezina majka rekla da se nakon mog odlaska stalno željela igrati ove igre, bila je jako zainteresirana.

Nakon igranja započele smo vježbu „Bubnjar“ kojoj je svrha jačati mišiće jezika, odnosno uvježbati podizanje jezika prema gore i naprezati njegov vršak. Kod izvođenja ove vježbe potrebno je osmjehnuti se, otvoriti usta i „pokucati“ vrškom jezika iza gornjih prednjih zuba, ritmično i više puta za redom, izgovarajući glas /d/-/d/-/d/-/d/, usmjeriti zračnu struju na vršak jezika. Početi polagano, a onda ubrzati. Usta moraju biti stalno otvorena, a samo jezik u pokretu (Posokhova, 2005.). Nakon što smo ponovile nekoliko puta ovu vježbu i ostale vježbe iz tablice 4., ponovile smo riječi iz tablice 7. i krenule smo s radom u vježbenici te ponavljanjem riječi koje započinju slogom *šu-*, a možemo ih vidjeti u tablici 8.

Tablica 8. Riječi koje započinju slogom **šu-**

ŠUBARA	ŠUNKA
ŠUMA	ŠUPA
ŠUMAR	ŠUPLJE DRVO

(Banek, Lj. i Guberina, D. (2007.) *Vježbenica za uvježbavanje izgovora glasa Š*, Zagreb, Školska knjiga

Peti tjedan (20. - 24.2.2017.)

U ovom smo tjednu intenzivnije provodile vježbe, ponavljale već usvojene i učile novu vježbu pod nazivom „Tko će dalje baciti loptu“, a svrha joj je uvježbati stvaranje tečne, dugotrajne i neprekidne struje koja prolazi središnjim dijelom jezika. U izvođenju ove vježbe usne su u položaju osmijeha, a široki opušteni jezik je na donjoj usni, usna ne pokriva zube. Potrebno je bilo izgovarajući glas /f/, a ne /h/, otpuhnuti lopticu od vate na suprotnu stranu stola.

Glas /h/ se ne smije izgovarati kako bi zračna struja bila uska, a ne raspršena.

Nakon vježbanja učile smo i ponavljale riječi iz vježbenice u kojima se glas /š/ nalazi u inicijalnoj, odnosno početnoj poziciji (tablica 9). Kada smo završile, pročitala sam joj priču iz slikovnice koja govori o prijateljstvu (*Što sve Ana zna... Prijateljstvo*, Simeon Marinković).

Tablica 9. Riječi u kojima se glas /š/ nalazi u inicijalnoj poziciji

ŠKORPION	ŠPANGICA
ŠMINKA	ŠTAKOR
ŠLJIVA	ŠTALA
ŠKARE	ŠPINAT
ŠLAG	ŠTENE
ŠKRINJICA	ŠTEDNJAK
ŠPAGA	ŠPAGETI

(Banek, Lj. i Guberina, D. (2007.) *Vježbenica za uvježbavanje izgovora glasa Š*, Zagreb, Školska knjiga

Šesti tjedan (27.2. - 3.3.2017.)

U predzadnjem tjednu ponavljale smo riječi koje smo do sada naučile. Tijekom ponavljanja problem je nastao u izgovoru riječi koje započinju suglasničkom skupinom **št-**. Djevojčica je u izgovoru izostavljala glas /š/ pa je riječ „štednjak“ izgovarala kao „tednjak“. Te smo riječi ponavljale u većoj mjeri. Učile smo nove riječi u kojima se glas /š/ nalazi u medijalnoj i finalnoj poziciji te smo učile rečenice koje sadrže poznate riječi s glasom /š/. Cijeli tjedan protekao je u učenju riječi i rečenica te ponavljanju dobro usvojenih vježbi za izgovor. Na kraju svakog individualnog rada djevojčica je izabrala što ćemo raditi kao bismo se odmorile od učenja.

Tablica 10. Rečenice koje sadrže glas /š/ u inicijalnoj, medijalnoj i finalnoj poziciji

Šiljilo je oštro.	Šuma je gusta.
Višnja ima škare.	Kuhani grašak je ukusan.
Škare šišaju „šiš, šiš“.	Višnja nosi naušnice u školu.
Kišobran štiti od kiše.	Mašna je šarena.
Miš jede sir.	Kokoš ima kljun.
U košari su kruške.	Na vješalicu vješamo košulju.

(Banek, Lj. i Guberina, D. (2007.) *Vježbenica za uvježbavanje izgovora glasa Š*, Zagreb, Školska knjiga

Sedmi tjedan (6. - 10.3.2017.)

U posljednjem tjednu ponavljale smo riječi čiji je izgovor djevojčica usvojila, a na početku svakog individualnog rada Ana bi ponovila vježbe za izgovor. Djevojčica se trudi izgovoriti najbolje što može riječi s glasom /š/. Za kraj smo odigrale igru memory i slušale brojalicu *lš, iš, iš ja sam mali miš*, riječi brojalice smo zajedno izgovarale.

9.5. Rezultati i rasprava

Djevojčica Ana je napredovala. Mislim da bi kroz duže razdoblje, otprilike od 4 do 6 mjeseci intenzivnog rada, djevojčica u potpunosti savladala izgovor glasa /š/. Djevojčica je od 42 riječi koje sadrže glas /š/ bilo u inicijalnoj, medijalnoj ili finalnoj poziciji, usvojila čak 31 riječ. Većina riječi je usvojena, stoga mogu reći da su zadatci uspješno realizirani, a hipoteze zadovoljene.

Prvi zadatak bio je otkriti jesu li metode u istraživanju koje se zasnivaju na igrama i rad uz pomoć vježbenice za uvježbavanje izgovora glasa /š/ (Banek Lj. i Guberina D., 2007.) pridonijele poboljšanju izgovora glasa /š/. Hipoteza je pozitivna i potvrđeno je da su metode koje se zasnivaju na igrama i rad uz pomoć vježbenice za uvježbavanje glasa /š/ dovele do napretka i poboljšanja u izgovoru. U početku je Ana izgovarala glas /š/ u riječi kao /c/, a sada se vidi napredak jer glas /š/ izgovara kao /s/ ili ga izgovori pravilno ovisno o tome koji se glas nalazi poslije glasa /š/. Ako se poslije glasa /š/ nalazi samoglasnik, onda glas /š/ djevojčica izgovara pravilno, a ako je poslije glasa /š/ suglasnik, onda djevojčica taj glas izgovara malo teže, izgovara ga kao /s/ ili izostavi taj glas.

Drugi zadatak bio je utvrditi jesu li vježbe za jačanje mišića govornih organa pomogle. Hipoteza ovog zadatka je potvrđena i pozitivna. Vježbe za jačanje mišića govornih organa pomogle su djevojčici. Radile smo ih pri svakom individualnom radu, a kad ih je djevojčica usvojila, radila ih je samostalno. Osim osnovnih vježbi iz tablice 4., radile smo i vježbe koje sam već opisala, a to su „Tko će dalje baciti loptu“, „Bubnjar“ i „Ličilac“. Djevojčica ih je uspješno savladala.

Treći zadatak bio je analizirati jesu li metode korištene u praktičnom dijelu rada dovele do pravilnijeg izgovora glasa /š/. Hipoteza ovog zadatka je pozitivna i potvrđeno je da su metode korištene u praktičnom radu dovele do pravilnijeg izgovora glasa /š/.

Analiza podataka pokazuje da 25-30 % predškolske djece i 17-20% djece 1. i 2. razreda osnovne škole imaju neispravnosti u govoru (Posokhova, 1999.).

U ovom individualnom radu pokušala sam uz pomoć različitih metoda poboljšati izgovor glasa /š/ kod djevojčice. Aktivnosti za individualni rad osmislila sam unaprijed prema interesu djevojčice (imajući u vidu što voli i što joj je zanimljivo). Ani se većina

vježbi svidjela i nije ih odbijala odraditi, napredovala je u svim segmentima rada, a ponajviše u izgovoru glasa /š/.

ZAKLJUČAK

Čovjeku je potreban govor za verbalnu komunikaciju s drugima. Govor je jedan od načina za izražavanje jezika. Kako bi shvatili značenje izrečenog, moramo slušati foneme u govornoj poruci, odnosno glasovne jedinice. Ako su te glasovne jedinice narušene zbog motoričke nekontrolne mišića ili različitih anomalija, dolazi do nesporazuma između govornika i slušatelja. Svako odstupanje od normalnog izgovora ili produkcije glasova smatra se poremećajem izgovora ili fonološkim poremećajem.

Fonološki poremećaji procjenjuju se prema razumljivosti pacijentovog govora, stanju govornih organa te mentalnoj i kronološkoj dobi. Nakon postavljene dijagnoze i procjene poremećaja, ovom problemu potrebno je pristupiti kroz korekciju pogrešaka izgovora, a za to je potrebna pomoć logopeda koji promatra pacijenta i utvrđuje što je uzrok poremećaja.

Djeca s fonološkim poremećajima se teško socijaliziraju, ali ako su djeca prihvaćena od strane djece bez poremećaja, lakše se integriraju, osnažuju svoje potencijale i nadoknađuju područja u kojima imaju problem (govor).

U praktičnom dijelu rada, kroz individualan rad, provodila sam aktivnosti za otklanjanje poremećaja sigmatizma (poremećaja u izgovoru glasa /š/). U radu sam uvidjela da poremećaj izgovora djevojčicu ograničava u svakodnevnom funkcioniranju i izvršavanju aktivnosti u kojima se rabi govor. Dijete je emocionalno nestabilno zbog straha od govora. Zamjenjuje riječi, ponekad ima smanjenu koncentraciju i izbjegava vizualni kontakt. Kako bi se dijete više trudilo pri izvršenju postavljenih zadataka, potrebno ga je pohvaliti za svaki napredak, bilo da je zadatak izvršen u potpunosti ili samo djelomično. Najvažnije je da se ne inzinstira na govoru ako dijete ne želi.

SAŽETAK

U praktičnom dijelu rada prikazan je primjer rada s djetetom koje ima fonološki poremećaj. Djetetu se provodeći tretmane i koristeći različite metode rada (vježbe, igre) pokušavalo ispraviti izgovor glasa /š/, odnosno sigmatizam.

Fonološki poremećaji obuhvaćaju pogreške u izgovoru, javljaju se u vidu omisija, supstitucija ili distorzija glasova, a odnose se na sigmatizam, rotacizam, lambdacizam, kapacizam i gamacizam, tetacizam i deltacizam te tetizam i etacizam. Uzroci poremećaja su organski ili nastaju zbog neprimjerene okoline u kojoj dijete uči. Fonološki poremećaji ometaju djetetovu sposobnost da razvije razumljiv govor pa se pojavljuju reakcije okoline koja ukazuje na poremećaj i vodi ka rješavanju problema.

U radu se navodi i psihološka strana ovog poremećaja. Vodi se računa o tome kako se dijete socijalizira, kakav je odnos između takvog djeteta i djece bez poremećaja (prednosti za obje strane), prilagodbi, ulozi odgojitelja i roditelja te koje su prednosti za njih.

Ako se poremećaj ne otkloni u ranijoj dobi, prisutan je i kod starijih osoba. Važno je na vrijeme reagirati i tražiti stručnu logopedsku pomoć koja će spriječiti poremećaj ili ga otkloniti.

Kako je dijete s ovim poremećajem emocionalno nestabilno, zbog straha od govora, potrebno mu je pružiti više pažnje. Svaki djetetov napredak nužno je pohvaliti, kako bi se ono više trudilo u izvršenju budućih zadataka.

Ključne riječi: fonološki poremećaji, sigmatizam, govor, dijete

SUMMARY

In the practical part of the paper, an example of work with a child with a phonological disorder is shown. The child was undergoing treatments and, using different methods of work (exercises, games), tried to correct the pronunciation of the voice /š /, respectively sigmatism.

Phonological disorders include exclamation errors, occur in the form of omission, substitution, or distortion of voices, referring to sigmatism, rotation, lambdaemia, capacizam and gamacizam, tetacyma and deltacies, and tetism and etacity. Causes of the disorder are organic or are caused by inappropriate surroundings in which a child learns. Phonological disturbances disturb the child's ability to develop intelligible speech, so environmental reactions that point to the disorder and lead to problem solving occur.

The paper also mentions the psychological side of this disorder. It takes into account how the child socializes, what is the relationship between such a child and children without disturbances (advantages for both sides), adjustments, role of parents and parents, and what are the benefits for them.

If the disorder is not removed at an earlier age, it is also present in the elderly. It's important to react in time and seek expert logopedic help to prevent or eliminate the disorder.

As a child with this disorder is emotionally unstable, attention needs to be paid to it. Every child's progress is a commendable one to make it work harder in carrying out future tasks.

Key words: phonological disorders, sigmatism, speech, child

LITERATURA

1. APEL, K. i MASTERSON, J. J. (2004.), *Jezik i govor od rođenja do 6. godine*, Lekenik, Ostvarenje
2. ANDREŠIĆ, D., BENC ŠTUKA, N., GUGO CREVAR, N., IVANKOVIĆ, I., MANCE, V., MESEC, I., TAMBIĆ, M. (2010.), *Kako dijete govori? Razvoj govora i jezika, najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi*, Zagreb, Planet Zoe
3. BANEK, LJ. i GUBERINA, D. (2007.), *Vježbenica za uvježbavanje izgovora glasa Š*, Zagreb, Školska knjiga
4. BRATKO, S., (2013.), *Usvajanje glasa // kod djeteta s poteškoćama izgovora*, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za fonetiku
Dostupno
na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/2330/1/Diplomski%20Sanja%20Bratko.pdf>
[Pristupljeno: 11. veljače 2017.]
5. ČERANIĆ, A., (2014.), *Razvoj Govora Word* [Online]
Dostupno na: <https://www.scribd.com/document/249373113/Razvoj-Govora-Word>
[Pristupljeno: 13. ožujka 2017.]
6. ERIĆ, I. (2014.), *Poticanje razvoja fonematskog sluha i fonološke svjesnosti kod djeteta s cerebralnom paralizom*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za fonetiku [Online]
Dostupno na:
<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/4476/1/%28Eri%C4%87%2C%20Ivana.%20Poticanje%20razvoja%20fonematskog%20sluha%20i%20fonolo%C5%A1ke%20svjesnosti%20kod%20djeteta%20s%20cerebralnom%20paralizom.5.%29.pdf>

- [Pristupljeno: 24. ožujka 2017.]
7. HERLJEVIĆ, I. i POSOKHOVA, I. (2002.), *Govor - ritam - pokret*, Lekenik, Ostvarenje
 8. HRVATSKA PSIHOLOŠKA KOMORA (2004.), *Kodeks etike psihološke djelatnosti* [Online]
Dostupno na: http://www.psiholoskakomora.hr/static/documents/dok_kodeks_etike.pdf
[Pristupljeno: 12. srpnja 2017.]
 9. KOVAČIĆ, B. (2016.) *Poremećaji izgovora* [Online]
Dostupno na: <http://www.limac.hr/poremecaji-izgovora>
[Pristupljeno: 8. travnja 2017.]
 10. MIKAS, D. i ROUDI, B., (2012.) *Socijalizacija djece s teškoćama u razvoju u ustanovama predškolskog odgoja*, Paediatr Croat [Online]
Dostupno na: http://hpps.kbsplit.hr/hpps-2012/pdf/dok_41.pdf
[Pristupljeno: 10. lipnja 2017.]
 11. NOVOSEL, D., PILATUŠ, M., OLUJIĆ, M. i KUVAČ KRALJEVIĆ, J. (2015.) *Roditeljska procjena djetetovog jezičnog i govornog razvoja nakon treće godine*, Izvorni znanstveni rad [Online]
Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/150403>
[Pristupljeno: 18. srpnja 2017.]
 12. OKOVIĆ, S. (2013.) *Vodič kroz razvoj govora od rođenja do početka škole*, Klokanica [Online]
Dostupno na: <https://klokanica.24sata.hr/jaslice/razvoj-u-drugoj-i-trecoj-godini/vodic-kroz-razvoj-govora-od-rodenja-do-skole-588>
[Pristupljeno: 9. ožujka 2017.]

13. POSOKHOVA, I. (1999.) *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece. Priručik za roditelje*, Zagreb, Ostvarenje
14. POSOKHOVA, I. (2005.) *Izgovor: kako ga poboljšati*, Zagreb, Ostvarenje
15. VLADISAVLJEVIĆ, S. (1981.) *Poremećaji izgovora*, Privredni pregled, Beograd
16. VULETIĆ, D. (1987.) *Govorni poremećaji: Izgovor*, Zagreb, Školska knjiga
17. VASTA, R., MARSHALL, M. H., MILLER, S. A. (2005). *Dječja psihologija: moderna znanost*, Jastrebarsko, Naklada slap.
18. ZELIĆ, M. i sur., (2008.) *Stručno-metodološko uputstvo za logopede u primarnoj zdravstvenoj zaštiti*, Beograd [Online]
Dostupno na: <https://www.scribd.com/document/320888959/Strucno-metodolosko-uputstvo-za-logopede>
[Pristupljeno: 19. svibnja 2017.]